

مقاله پژوهشی

بررسی تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی بر مصرف خانوارهای روستایی و شهری

فاطمه رستگاری پور^{۱*} و فاطمه مساحی^۲ و عزیزالله اربابی^۳

تاریخ دریافت: ۲۶ مرداد ۱۳۹۹ تاریخ پذیرش: ۴ اسفند ۱۳۹۹

چکیده

تغییر هزینه مصرفی خانوار در ایران یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که از تغییرات اجتماعی و اقتصادی تأثیر پذیرفته است. توجه به مسئله تخصیص منابع محدود کشور و مدیریت جمعیتی الگوی مصرف خانوارهای کشور سبب شده تا بررسی تغییرات مصرف و عوامل مؤثر بر آن از اهمیت بالایی برخوردار باشد. هدف اصلی این مطالعه، بررسی تأثیر پویایی جمعیت و میزان تأثیرات عوامل اقتصادی بر تغییرات مصرف خانوارهای روستایی و شهری می‌باشد. به منظور نیل به اهداف این مطالعه از روش پانل دیتا با تکیه بر اطلاعات درآمد و هزینه و مصرف خانوار طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۵ استفاده شد. نتایج مطالعه نشان داد متغیرهای بیکاری و تحصیلات رابطه معکوس با مصرف خانوار دارند بطوری که با افزایش یک درصد در این متغیرها، مصرف خانوار به میزان ۵/۳۶ و ۹/۵۷ درصد کاهش می‌یابد. همچنین متغیرهای جمعیت، درآمد و هزینه کل با مصرف خانوار رابطه مثبت دارند بطوری که با افزایش یک درصد در این متغیرها، میزان مصرف به ترتیب به میزان ۸/۶، ۰/۰۶ و ۰/۰۵ درصد افزایش می‌یابد. با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری‌های مناسب توسط دولت در جهت افزایش اشتغال و افزایش درآمد خانوارها صورت پذیرد.

کلمات کلیدی: عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، مصرف خانوار، پانل دیتا

۱- استادیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه تربیت حیدریه
۲- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت حیدریه
۳- دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه پیام نور، ایران
* نویسنده مسئول: (f.rastegaripour@torbath.ac.ir)

مقدمه

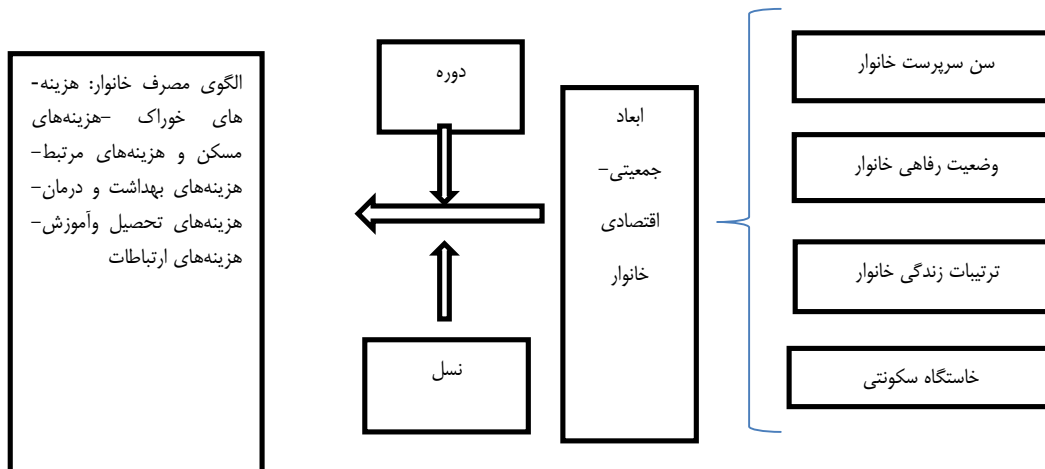
تحریم‌های اقتصادی همواره همراه با آثار مثبت و منفی در هر کشوری خواهد بود. در عین اینکه می‌توان آثاری مانند خودکفایی، غیر وابسته بودن، اقتصاد، خودباوری و غیره را به عنوان آثار مثبت تحریم نام برد ولی آثار فراوانی مانند گران‌تر شدن واردات، کاهش حجم صادرات، قاچاق و شبه قاچاق، کمبود ارز و فساد و رانت‌خواری از جمله آثار منفی هستند که در شرایط تحریم بیشترین ضربه و آسیب را به کشور وارد می‌کنند (صادقی و طیبی، ۱۳۹۷). ارتقاء سطح سلامت و افزایش طول عمر افراد مستلزم این است که از طریق استفاده از کالاهای سلامت روی سلامت افراد سرمایه‌گذاری شود. از آنجا که بهره‌مندی از کالاهای سلامت نیازمند تأمین مالی خرید آنان است، می‌توان گفت مخارج سلامت لازمه‌ی داشتن جامعه‌ای سالم است (شهرکی و قادری، ۱۳۹۸).

الگوی مصرف خانوار موضوعی چندبعدی است که تحقیقات مختلف با تکیه بر رویکردهای مختلف اقتصادی و اجتماعی به آن پرداخته‌اند. تفاوت‌ها و تمایزات الگوی مصرف افراد جامعه از موضوعاتی بوده است که برخی رویکردهای نظری و جامعه‌شناسی همچون نظریات بوردی به آن پرداخته است. تحقیقات مختلف با تکیه بر نظریات مذکور به بررسی نقش ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی در سطح فرد و خانوار پرداخته‌اند. پویایی جمعیت و ابعاد آن یعنی میزان رشد، ساختار سنی، باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت و پویایی ترکیب خانوار هرچند به شدت متأثر از محیط و بستر اجتماعی در حال توسعه تغییر پیرامونی خود هستند، اما آن‌ها خود، ابعاد مختلف توسعه نظیر توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، توسعه انسانی و توسعه پایدار را تحت تأثیر قرار می‌دهند. به‌طورکلی خانوارهایی که ساختار سنی متفاوتی دارند و یا از ویژگی‌های اقتصادی و

اجتماعی متفاوتی برخوردارند، الگوی هزینه‌های مصرفی متفاوتی دارند؛ بنابراین، تغییرات ساختار جمعیت می‌تواند در تغییرات الگوی مصرف نقش داشته باشد. نظریه چرخه جمعیت‌شناسی نیز بر نقش تغییرات ساختار سنی بر پیامدهای اقتصادی و اجتماعی تأکید دارد. تأثیر تجارب مشترک درون نسلی و تفاوت برخورداری از الگوی مصرف از مباحثی است که نقش نسل را در پیامدهای اقتصادی و اجتماعی پررنگ‌تر می‌سازد. مدیریت مصرف و تلاش برای اصلاح الگوی مصرف و به‌تبع آن افزایش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری یکی از مهم‌ترین زمینه‌های توسعه اقتصادی است. به عبارتی کاهش مصرف و به‌تبع آن افزایش نرخ پس‌انداز، در اقتصاد سبب انتقال مسیر رشد اقتصادی پایا به سطحی بالاتر می‌شود و در نتیجه افزایش نرخ پس‌انداز کلیدی اقتصاد را افزایش داده و رفاه اقتصادی را توسعه می‌دهد؛ بنابراین اصلاح الگوی مصرف از پیش‌زمینه‌های توسعه و رشد اقتصادی است. از سوی دیگر، اصلاح الگوی مصرف، بدون شناخت جامع تغییرات میزان و ترکیب مصرف و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن در جامعه امکان‌پذیر نیست. شناسایی عوامل اجتماعی و جمعیتی مؤثر بر الگوی مصرف خانوار می‌تواند در شناخت گروه‌های هدف در برنامه‌ریزی منابع اقتصادی و تخصیص بهینه آن ثمربخش باشد. بررسی تغییرات میزان مصرف در این کشور نشان می‌دهد که سهم مصرف از تولید ناخالص داخلی در طول سال‌های گذشته در حال افزایش بوده است. به‌طورکلی خانوارهایی که ساختار سنی متفاوتی دارند و یا از ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی متفاوتی برخوردارند، الگوی هزینه‌های مصرفی متفاوتی دارند؛ بنابراین، تغییرات ساختار جمعیت می‌تواند در تغییرات الگوی مصرف نقش داشته باشد. نظریه چرخه جمعیت‌شناسی نیز بر نقش تغییرات ساختار سنی بر پیامدهای اقتصادی و اجتماعی تأکید دارد. تأثیر تجارب مشترک درون نسلی و تفاوت

عوامل جمعیتی در شکل‌دهی الگوی مصرف خانوار نشان می‌دهد.

برخورداری از الگوی مصرف از مباحثی است که نقش نسل را در پیامدهای اقتصادی و اجتماعی پررنگ‌تر می‌سازد (شیری و همکاران، ۱۳۹۴). شکل ۱ مدل تحلیلی را در بررسی نقش

شکل ۱. مدل تحلیلی عوامل اجتماعی جمعیتی مؤثر بر الگوی مصرف خانوار (شیری و همکاران، ۱۳۹۴).

تخفیف عوارض ناشی از بالا بودن بیکاری پدید می‌آید؛ لذا برای پیشگیری از بیکاری نیروهای متخصص ضرورت دارد که نیازمندی‌های نیروی انسانی کشور پیش‌بینی شود. امروزه از گزینه تحریم اقتصادی به‌عنوان مکانیسم و ابزاری برای تعقیب اهداف سیاست خارجی کشورها استفاده می‌گردد. اعمال تحریم‌های یک‌جانبه و محدودیت‌های مالی و تجاری، همواره یکی از ابزارهای فشار به کشور جمهوری اسلامی ایران بوده است. با تشدید تحریم‌های بین‌المللی و فشارهای اقتصادی به کشور جمهوری اسلامی ایران، ضرورت توجه به اقتصادی پویا و فعال اهمیت بیشتری برای این کشور پیدا کرده است (مبینی و همکاران، ۱۳۹۲).

مدیریت مصرف و تلاش برای اصلاح الگوی مصرف و به‌تبع آن افزایش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری یکی از مهم‌ترین زمینه‌های توسعه اقتصادی است. شناسایی عوامل اجتماعی و جمعیتی مؤثر بر الگوی مصرف خانوار می‌تواند در برنامه‌ریزی منابع اقتصادی و تخصیص بهینه آن ثمربخش باشد.

یکی از مهم‌ترین سیاست‌های دولتمردان در بیشتر کشورهای جهان به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، حمایت از اقشار کم‌درآمد، بخش‌های تولیدی و صادرکنندگان هست. حفظ قدرت خرید مردم با توجه به روند افزایش قیمت‌ها، ازجمله مسائلی است که دولت‌ها آن را به‌عنوان مهم‌ترین اهداف خود پذیرفته‌اند. از مهم‌ترین زیرشاخه‌های عوامل اقتصادی می‌توان به تورم اشاره کرد، تورم یکی از موضوعات مهم در کشور است. درصد تورم در سال‌های اخیر بسیار زیاد بوده به‌طوری‌که قدرت خرید مردم بسیار کاهش یافته است (رضایی قهرودی، ۱۳۹۲).

تعریف‌های مختلفی از تورم وجود دارد که همه آن‌ها تقریباً بیانگر یک موضوع هستند: تورم عبارت است از افزایش دائم و بی‌رویه سطح عمومی قیمت کالاها و خدمات که درنهایت به کاهش قدرت خرید و نابسامانی اقتصادی می‌شود. کارشناسان اقتصادی، رشد و توسعه‌یافتگی را بر اساس میزان افراد مشغول به کار آن جامعه می‌سنجند. افزایش رشد اقتصادی از طریق کاهش بیکاری، افزایش نرخ مشارکت نیروی کار، کاهش فقر و

روستایی است. بر اساس یافته‌های تحقیق پیشنهادهایی از قبیل گسترش و تقویت فروشگاه‌های مصرف، ارائه سبد کالایی غذا برای خانوارهای تحت پوشش نهادهای اجتماعی ارائه می‌شود. شهرکی و قادری (۱۳۹۸) به بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی بر مخارج سلامت خانوار پرداختند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که عوامل اقتصادی-اجتماعی خانوار نه تنها بر تصمیم به ورود به بازار سلامت، بلکه بر میزان خرید کالاها و خدمات سلامت و نابرابری در بخش سلامت نیز تأثیر داشتند؛ بنابراین سیاست‌ها و تمهیداتی برای بهبود وضعیت اقتصادی-اجتماعی در راستای کاهش نابرابری در بخش سلامت ضروری دانستند؛ که این مهم از طریق ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، سرمایه‌گذاری در آموزش و افزایش پوشش‌های بیمه‌ای محقق می‌گردد. منظور و صدیقی^۱ (۲۰۱۱) به بررسی تأثیر تورم بر مصرف خانوار در پاکستان پرداختند نتایج حاکی از آن است که تورم از مرزها عبور می‌کند و هم کشورهای درحال توسعه و هم کشورهای توسعه‌یافته را تحت تأثیر قرار می‌دهد و اکنون تورم یک مشکل مهم دنیای امروز از جمله پاکستان است. به‌طور کلی احساس می‌شود که برای چندین سال، پاکستان تورم دورقمی داشته. یافته‌ها ثابت می‌کند که در پاکستان با افزایش تورم، مصرف خانوارها کاهش می‌یابد. این مطالعه زمینه را برای تحقیقات بیشتر در مورد عوامل تأثیرگذار و روش‌های درمانی برای چنین مشکلاتی فراهم می‌کند. امران و همکاران^۲ (۲۰۱۵) به بررسی ارتباط بیکاری و رشد اقتصادی کشورهای درحال توسعه آسیایی با استفاده از روش تجزیه و تحلیل داده‌های پانل پرداختند. این مطالعه تخمین رگرسیون جدید رابطه بین بیکاری و رشد اقتصادی را برای ۱۲ کشور منتخب آسیایی در بازه زمانی ۱۹۸۲ تا ۲۰۱۱ ارائه می‌دهد. در ضمن بررسی رابطه بین نرخ بیکاری و رشد اقتصادی، از روش‌های ثابت و OLS تلفیقی

تحقیقات انجام شده تاکنون بیشتر در زمینه‌های امنیت غذایی بوده و عواملی که بر امنیت غذایی تأثیرگذار است لازم به ذکر است که تحقیقات کمی در مورد مصرف خانوار انجام شده است. از این‌رو ضرورت بیان مسئله از جهت ارزیابی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر مصرف حائز اهمیت هست. در ادامه به ذکر چند منبع که در حیطه این موضوع کار کردند، پرداخته شده است. صدیقی و اسدی (۱۳۹۴) به بررسی تورم و راهکارهای مقابله با آن در ایران پرداختند نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که آثار تورم بر کاهش رفاه خانوارها و اثرگذاری آن بر تولید و سرمایه‌گذاری شناسایی عوامل اثرگذار بر آن به‌منظور تنظیم برنامه‌های مهار تورم و دستیابی به ثبات قیمت‌ها ضروری است. ماهیت تورم در جهت شناسایی عوامل تأثیرگذار بر آن که رشد نقدینگی اساسی‌ترین عامل بروز تورم در ایران شناسایی می‌شود؛ اما صرفاً تورم مربوط به عامل نقدینگی نبوده و نقش سایر عوامل مانند نرخ ارز و تورم انتظاری بسیار مهم هستند. زبیری و نادمی (۱۳۹۴) به بررسی اثر شکاف نرخ ارز بر بیکاری در اقتصاد ایران با استفاده از روش مارکوف سوییچینگ پرداختند. نتایج نشان داد که در رژیم بیکاری بالا، شکاف نرخ ارز منجر به تشدید بیکاری در اقتصاد ایران می‌شود. هم‌چنین، احتمالات انتقال نشان می‌دهد که احتمال ماندن در رژیم بیکاری بالا بسیار بیش‌تر از احتمال ماندن در رژیم بیکاری پایین است که این امر ناشی از ناپایداری اشتغال در کشور است. هم‌چنین، ضریب خالص صادرات نیز نشان می‌دهد که افزایش خالص صادرات در هر دو رژیم بیکاری بالا و پایین منجر به کاهش نرخ بیکاری می‌شود. لذا، یکی از سیاست‌های مهم اشتغال‌زایی دولت می‌تواند توسعه صادرات در کشور باشد. قدیری و همکاران (۱۳۹۵) به تحلیل عوامل مؤثر در امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی پرداختند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد وضعیت امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی مطلوب نیست و عوامل اقتصادی مهم‌ترین عامل مؤثر در پایداری امنیت غذایی خانوارهای

1 - M. Manzor & Asad Ali Siddiqui

2 - Imran

پرداختند. نتایج بیانگر آن است که تأثیرات درآمد قابل استفاده، مالیات بر درآمد، مالیات شرکت‌ها، مالیات بر ارزش افزوده و نرخ ارز بر هزینه‌های مصرف خانوار با استفاده از تحلیل رگرسیون چندگانه تعیین می‌شود و این متغیرهای مستقل از نظر آماری تأثیر مثبت معنی‌داری بر سطح هزینه‌های مصرف دارند. اوسوجی^۴ (۲۰۲۰) به مطالعه تأثیر تورم در هزینه‌های مصرفی در نیجریه پرداخت تا تأثیر تورم بر مصرف خانوار در نیجریه را برای دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۶ بررسی کند. همچنین برای ارزیابی کمی این رابطه از روش تخمین OLS استفاده شد. متغیرهای مورد استفاده هزینه‌های مصرف خانوار به‌عنوان متغیر وابسته در حالی که درآمد، نرخ وام و تورم به‌عنوان متغیرهای مستقل مورد استفاده قرار گرفتند. این مطالعه نشان داد که تورم با هزینه مصرف خانوار رابطه منفی و معناداری دارد، در حالی که سطح درآمد رابطه مثبت و معناداری با هزینه خانوار در نیجریه نشان می‌دهد. علاوه بر این، نرخ بهره تعیین‌کننده مثبت اما ناچیز هزینه مصرف خانوار است و بنابراین توصیه می‌شود سیاست‌های مقابله با تورم به منظور افزایش ارزش واقعی درآمد مصرف‌کننده هدف‌گذاری شود، زیرا این امر باعث افزایش مصرف خانوار در نیجریه می‌شود. هدف از انجام این تحقیق بررسی عوامل تأثیرگذار بر کاهش و افزایش میزان مصرف و در نهایت رفاه مصرف‌کنندگان می‌باشد که مطالعات و تحقیقات زیادی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است. در این راستا، مروری بر مطالعات گذشته در زمینه عوامل مؤثر بر مصرف صورت گرفته است که تعدادی از آن‌ها به این شرح می‌باشد:

اوسوجی (۲۰۲۰) به مطالعه تأثیر تورم در هزینه‌های مصرفی در نیجریه پرداخت تا تأثیر تورم بر مصرف خانوار در نیجریه را برای دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۶ بررسی کند. این مطالعه نشان داد که تورم با هزینه مصرف خانوار رابطه منفی و معناداری دارد، در حالی که سطح درآمد رابطه مثبت و معناداری با هزینه خانوار

برای تجزیه و تحلیل داده‌های پانل برای اندازه‌گیری اثرات کشورها، اثرات گروهی و اثرات زمانی استفاده می‌شود. نتایج نشان داد که نرخ بالای بیکاری تأثیر منفی قابل توجهی بر رشد سرانه تولید ناخالص داخلی دارد. رشد اقتصادی تحت تأثیر عوامل تعیین‌کننده مانند تورم (شاخص قیمت مصرف‌کننده)، رشد جمعیت، تشکیل سرمایه ناخالص، باز بودن تجارت و غیره قرار دارد. کاهش نرخ بیکاری گزینه‌ای بهتر برای رشد اقتصادی بیشتر و پایدار و همچنین بهبود رفاه مردم می‌باشد. سویلو و همکاران^۱ (۲۰۱۸) به بررسی رشد اقتصادی و بیکاری با استفاده از تجزیه و تحلیل داده‌های پانل در شرق کشورهای اروپایی پرداختند. نتایج مطالعه نشان‌دهنده این است که مفاهیم رشد اقتصادی و بیکاری از مهم‌ترین متغیرها به مفهوم انتخاب همه اقتصادها و اجرای سیاست‌های اقتصادی است. رشد اقتصادی و بیکاری در سطح اول ثابت هستند، به‌طور مثبت با رشد اقتصادی تحت تأثیر قرار می‌گیرد، به عبارت دیگر ۱٪ افزایش در تولید ناخالص داخلی، نرخ بیکاری ۰/۰۸٪ کم خواهد شد. عزیز و همکاران^۲ (۲۰۱۸) عواملی که روی الگوی مصرف خانگی تأثیر می‌گذارند را بررسی کردند. نتایج نشان داد که الگوی مصرف عمومی با توجه به سطح درآمد و محیط اجتماعی آن تعیین می‌شود. الگوهای مصرف نیز با تعداد اعضای خانواده مرتبط است، هرچه تعداد اعضای خانواده کمتر باشد، نیازهایی که باید برآورده شوند کمتر است. با این حال، در برخی از خانوارها درآمد کمی وجود دارد اما الگوی مصرف بیشتر از درآمد است، بعضی از آن‌ها نیز اعضای خانواده کمی دارند اما الگوی مصرف زیادی دارند. این در تضاد با نظریه موجود است. نقش آموزش و پرورش به الگوهای مصرف و اعضای خانواده دارد و در میزان پس‌انداز تأثیرگذار است. زینالوا و ممدلی^۳ (۲۰۲۰) به تحلیل عوامل اقتصادی مؤثر بر هزینه‌های مصرف خانوار در آذربایجان

1 - Soylu

2 - Aziz

3 - Zeynalova & Mammadli

در نیجریه نشان می‌دهد. سیاست‌های مقابله با تورم به‌منظور افزایش ارزش واقعی درآمد مصرف‌کننده هدف‌گذاری شود، زیرا این امر باعث افزایش مصرف خانوار در نیجریه می‌شود. زیبری و نادمی (۱۳۹۴) به بررسی اثر شکاف نرخ ارز بر بیکاری در اقتصاد ایران با استفاده از روش مارکوف سوییچینگ پرداختند. نتایج نشان داد که در رژیم بیکاری بالا، شکاف نرخ ارز منجر به تشدید بیکاری در اقتصاد ایران می‌شود. همچنین، ضریب خالص صادرات نیز نشان می‌دهد که افزایش خالص صادرات در هر دو رژیم بیکاری بالا و پایین منجر به کاهش نرخ بیکاری می‌شود. لذا، یکی از سیاست‌های مهم اشتغال‌زایی دولت می‌تواند توسعه صادرات در کشور باشد.

مواد و روش‌ها

مدل‌های اقتصادی از نظر استفاده از اطلاعات آماری به ۳ گروه تقسیم می‌شوند. برخی از مدل‌ها با استفاده اطلاعات سری زمانی و یا به عبارتی طی دوره نسبتاً طولانی چندساله برآورد می‌شوند. پاره‌ای دیگر از مدل‌ها بر اساس داده‌های مقطعی برآورد می‌شوند یعنی متغیرها در یک دوره زمانی معین مثلاً یک هفته، یک ماه و یا یک سال در واحدهای مختلف بررسی می‌شوند. روش سوم برآورد مدل در اقتصادسنجی که در مطالعات سال‌های اخیر نیز زیاد استفاده شده است برآزش مدل بر اساس داده‌های پانل^۱ است. در این روش یک سری واحدهای مقطعی در طی چند سال مورد توجه قرار می‌گیرند. از مزایای روش داده‌های تابلویی، می‌توان به افزایش مشاهدات، کاهش هم‌خطی، افزایش کارایی، کاهش تورش تخمین، محدود شدن ناهمسانی واریانس و امکان‌پذیری تفکیک اثر اقتصادی و غیره اشاره کرد (رضایی و حقیق، ۱۳۹۱).

این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی است. با توجه به موضوع و هدف تحقیق، روش مناسب در این پژوهش، روش

پنل دیتا هست. داده‌های مورد استفاده در این تحقیق در بازه‌ی زمانی از سازمان آماری کشور استخراج شده است. روش پانل دیتا مشتمل بر ۳ نوع تخمین شامل تخمین بین گروهی، تخمین‌های درون گروهی اثرات ثابت و تخمین‌های اثرات تصادفی است. در تخمین بین گروهی رگرسیون روی میانگین‌ها هست و معمولاً برای تخمین ضرایب بلندمدت از آن استفاده می‌شود. در تخمین‌های درون گروهی بعد زمان در نظر گرفته نمی‌شود و تنها اثراتی که مختص هر یک از واحدهاست، به‌عنوان اثرات انفرادی منظور می‌گردد. در تخمین‌های اثرات تصادفی فرض می‌شود که عرض از مبدأ^۲ دارای توزیع مشترکی با میانگین α_0 و واریانس σ^2 هست و با متغیرهای توضیحی مدل ناهمبسته‌اند. در این روش عامل زمان منظور می‌شود و اثرات انفرادی واحدها در طول زمان به‌طور جداگانه به‌عنوان متغیرهای توضیحی وارد مدل می‌گردند (میرشجاعیان و رسولی، ۱۳۹۵).

نخستین مرحله در اقتصادسنجی داده‌های پانلی تشخیص استقلال مقطعی داده‌هاست. به این منظور، آزمون‌های متعددی نظیر آزمون‌های بروش پاگان^۲ (۱۹۸۰) و CD و آزمون هاسمن و والد ارائه شده‌اند که در این ادامه به توضیح برخی از آزمون‌ها پرداخته می‌شود.

آزمون CD برای داده‌های پانل متوازن و نامتوازن قابل اجرا بوده و در نمونه‌های کوچک دارای خصوصیات مطلوبی است. همچنین، برخلاف روش بروش و پاگان برای ابعاد مقطعی بزرگ و ابعاد زمانی کوچک نیز نتایج قابل اعتمادی ارائه نموده و نسبت به وقوع یک یا چند شکست ساختاری در ضرایب شیب رگرسیون فردی مقاوم است. برای پانل‌های متوازن آماره‌ی آزمون CD به‌صورت زیر قابل محاسبه است:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{F}_{ij} \right) \quad (1)$$

$$\frac{(\hat{\theta} - \theta_0)}{\text{var}(\hat{\theta})} \quad (۴)$$

و با توزیع کی دو مقایسه می‌شود. می‌توان آماره زیر را نیز تعریف کرد و با توزیع نرمال مقایسه کرد.

$$\frac{(\hat{\theta} - \theta_0)}{\text{se}(\hat{\theta})} \quad (۵)$$

که در آن $\text{se}(\hat{\theta})$ انحراف معیار تخمین است (برابادی و همکاران، ۱۳۹۵).

یافته‌های تحقیق

در این مطالعه ویژگی‌های اقتصادی مانند هزینه کل و درآمد کل سرانه و ویژگی‌های اجتماعی شامل جمعیت، تحصیلات، بیکاری برای ۵ استان از پنج قسمت مختلف یعنی شرق، شمال، غرب، جنوب و مرکز ایران در نظر گرفته شده است که تأثیر این نهاده‌ها بر متغیر مصرف سنجیده شده است. این استان‌ها شامل خراسان رضوی، گلستان، کرمانشاه، فارس و تهران هست. دوره مورد مطالعه از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ است. در ادامه به معرفی متغیرها و میزان ریالی در متغیر هزینه کل و درآمد کل پرداخته شده است.

بر طبق جدول ۱ که جمعیت، بیکاری، تحصیلات، هزینه کل و درآمد کل در استان‌های خراسان رضوی، گلستان، کرمانشاه، فارس و تهران در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد در خراسان رضوی در تمامی متغیرها بیشترین آمار مربوط به سال ۱۳۹۵ و کمترین آمار مربوط به سال ۱۳۸۵ بوده است به طوری که متغیرهای نامبرده شده از سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۹۵ به صورت صعودی، افزایش یافته است. ۱۳۹۵ در استان گلستان، تمامی متغیرها بیشترین و کمترین به ترتیب منوط به سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۸۵ بوده است. در استان کرمانشاه بیشترین میزان متغیر تحصیلات در سال ۱۳۹۰ و کمترین در سال ۱۳۸۵ است. بقیه متغیرها بیشترین و کمترین میزان خود را به ترتیب در سال‌های

که در آن $\bar{P}_{ij}$ ضرایب همبستگی جفت‌جفت پیروان از جملات پسماندهای معادله رگرسیونی است. هرگاه آماره CD در یک سطح معناداری معین از مقدار بحرانی توزیع نرمال استاندارد بیشتر باشد، در آن صورت فرض صفر رد و وابستگی مقطعی نتیجه‌گیری خواهد شد (گل خندان، ۱۳۹۶). آماره آزمون هاسمن برای تعیین روش تخمین در داده‌های پانلی به کار می‌رود که آماره آن (H) دارای توزیع χ^2 با درجه آزادی k (تعداد متغیرهای توضیحی) است و به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$H = (b_{FE} - \hat{\beta}_{RE(GLS)}) \quad (۲)$$

$$\varphi^{-1}(b_{FE} - \hat{\beta}_{RE(GLS)}) \quad (۳)$$

$$\varphi = \text{var}(b_{FE}) - \text{var}(\hat{\beta}_{RE(GLS)})$$

به طوری که b_{FE} معرف تخمین زنده‌های روش اثرات ثابت و $\hat{\beta}_{RE(GLS)}$ نشان دهنده تخمین زنده‌های روش اثرات تصادفی است. این آزمون در حقیقت، آزمون فرضیه نا همبسته بود اثرات انفرادی و متغیرهای توضیحی است که طبق آن تخمین‌های حداقل مربعات تعمیم یافته (GLS) (تحت فرضیه H_0) سازگار و تحت فرضیه H_1 ناسازگار است. در صورتی که فرضیه H_0 رد نشود، روش اثرات تصادفی به روش اثرات ثابت ترجیح داده می‌شود و به عنوان روش مناسب‌تر و کارا تر انتخاب می‌شود، در غیر این صورت، روش اثرات ثابت کارا هست.

در آمار، آزمون والد یک آزمون فرض پارامتری با کاربردهای گوناگون برای آزمودن اینکه آیا پارامتر تخمین زده شده توسط نمونه برابر با پارامتر مورد نظر هست یا خیر. به کمک آزمون والد می‌توان مقدار تخمین θ_0 به دست آمده از طریق درست‌نمایی بیشینه را با مقدار پیشنهادی θ_1 مقایسه کرد. مقایسه بر اساس این فرض است که تفاوت این دو مقدار توزیع نرمال و توان دوم این اختلاف توزیع کای دو خواهد داشت. در حالت تک متغیره، آماره والد به صورت زیر تعریف می‌شود:

۱۳۹۵ و ۱۳۸۵ دارند. در استان فارس بیشترین میزان متغیر بیکاری در سال ۱۳۹۰ و کمترین در سال ۱۳۸۵ است. بقیه متغیرها بیشترین و کمترین میزان خود را به ترتیب در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۸۵ دارند. در استان تهران نیز بیشترین میزان متغیر بیکاری در سال ۱۳۹۰ و کمترین در سال ۱۳۸۵ است. در مورد متغیر تحصیلات و جمعیت بیشترین میزان در سال ۱۳۸۵ و کمترین در سال ۱۳۹۰ است. بقیه متغیرها بیشترین و کمترین میزان خود را به ترتیب در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۸۵ دارند.

در ادامه مطالعه جهت بررسی مانایی، از آزمون ریشه واحد دیکی- فولر تعمیم‌یافته استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ ارائه شده است. نتایج جدول ۲ بیانگر آن است که تمام متغیرها، در سطح مانا هستند. جهت بررسی ناهمسانی واریانس پسماندها آزمون والد مورد استفاده قرار گرفته است که نتایج خروجی نرم‌افزار Stata در جدول ۳ منعکس شده است.

جدول ۱. آمار اجتماعی و اقتصادی مرتبط به استان‌های خراسان رضوی، گلستان، کرمانشاه، فارس و تهران در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵

متغیر	بیشترین	کمترین	میانگین
جمعیت	۶۴۳۴۵۰۱	۵۵۹۳۰۷۹	۵۹۸۹۰۳۳
بیکاری	۲۳۱۸۴۵	۱۵۶۳۲۳	۱۸۶۰۴۵
تحصیلات	۵۶۴۹۰۹۱	۵۰۱۹۹۷۱	۵۲۲۰۵۶۰
هزینه کل	۴۹۸۹۷۳۷۵	۱۲۶۶۴۰۵۴	۲۳۶۰۴۱۴۸
درآمد کل	۵۰۶۷۹۶۲۵	۸۵۶۴۵۰۳۰۳	۲۷۲۳۶۷۳۱
مصرف	۶۵۱۵۰۳۴۳۳	۱۴۰۷۲۸۸	۹۲۹۹۰۰۷۵
جمعیت	۱۸۶۸۸۱۹	۱۶۱۷۰۸۷	۱۷۶۴۲۹۸
بیکاری	۸۵۲۲۲	۶۸۹۰۵	۷۴۴۷۱
تحصیلات	۱۶۴۱۶۰۴	۱۴۵۶۴۰۰	۱۵۲۷۳۴۷
هزینه کل	۴۲۴۶۵۶۲۵	۱۲۱۴۴۷۸۱	۲۴۷۴۱۰۳۶
درآمد کل	۵۲۰۲۳۶۲۵	۱۱۷۴۶۸۹۶	۲۸۳۶۱۹۹۶
مصرف	۸۹۳۶۸۹۰۴	۱۷۶۰۲۳۹۸	۴۹۵۳۹۸۱۵
جمعیت	۱۹۵۲۴۳۴	۱۸۱۷۳۸۵	۱۹۳۰۶۹۹
بیکاری	۱۴۳۲۸۲	۱۵۵۰۱۱	۱۵۱۳۱۷
تحصیلات	۱۷۷۲۲۳۵	۱۷۲۱۴۳۰	۱۷۴۹۰۴۵
هزینه کل	۵۱۳۶۳۶۲۵	۱۵۱۲۸۷۰۶	۳۰۹۸۱۱۳۸
درآمد کل	۴۹۲۶۳۷۵۰	۱۱۱۴۵۵۹۰	۲۷۶۸۱۷۹۷
مصرف	۹۲۱۲۷۲۴۴	۱۸۹۳۸۳۲۲	۴۹۳۹۶۴۰۸
جمعیت	۴۸۵۱۱۲۷۴	۴۳۳۶۷۸۷	۴۶۰۷۵۸۰
بیکاری	۲۴۹۵۵۶	۱۵۵۵۱۱	۲۰۸۰۴۲
تحصیلات	۴۳۷۲۴۳۵	۳۹۵۶۵۸۰	۴۰۸۶۶۹۶
هزینه کل	۵۶۶۸۷۱۲۵	۱۶۳۶۹۷۴۷	۳۳۹۰۳۹۵۳
درآمد کل	۶۱۵۵۲۷۵۰	۱۴۶۹۷۳۵۳	۳۲۶۱۵۹۶۹
مصرف	۲۰۰۰۲۴۷۶	۷۰۴۴۶۰۱۱	۴۸۱۲۸۵۱۳
جمعیت	۱۳۴۲۲۳۶۶	۱۲۱۸۱۳۹۱	۱۲۹۵۰۲۴۰
بیکاری	۵۲۹۵۶۶	۳۹۴۲۶۷	۴۶۹۸۷۹
تحصیلات	۱۲۳۲۵۸۱۱	۱۱۱۸۳۳۸۱	۱۱۷۸۷۶۴۲
هزینه کل	۷۶۸۲۵۱۲۵	۲۰۳۸۵۶۶۵	۴۱۱۲۶۸۳۱
درآمد کل	۸۴۶۱۶۰۰۰	۱۴۳۷۰۵۰۳	۴۲۶۳۸۱۱۶
مصرف	۱۰۷۴۴۳۹۹۵	۱۰۷۴۴۳۹۹۵	۵۰۴۲۸۲۹۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۲. نتایج آزمون ریشه واحد متغیرها در سطح

بدون عرض از مبدأ و بدون روند		
Im-Pesaran-Shin		
	Statistic	p-value
بیکاری	-۲/۸۵	*/****
تحصیلات	-۴/۰۵	*/****
جمعیت	-۳/۵۸	*/****
هزینه کل	-۴/۵۳	*/****۲
درآمد کل	-۲/۳۹	*/****۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۳. نتایج آزمون والد جهت تشخیص ناهمسانی واریانس

نتیجه	p-value	مقدار
ناهمسانی واریانس	۰/۰۰۰۰	۸۱۱۴/۳۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پذیرفته شده و بنابراین نتایج آزمون جدول ۴ بیانگر وجود عدم خودهمبستگی در پسماندهای معادله تخمین زده شده است. جدول ۵ نتایج حاصل از آزمون هم‌خطی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود با توجه به معناداری ضرایب برازش شده، عدم وجود هم‌خطی بین متغیرهای مدل قابل استنباط است. اگر میانگین به دست آمده از ۱۰ بیشتر باشد به معنی وجود هم‌خطی بسیار زیاد بین متغیرها می‌باشد، اگر بین ۶ تا ۱۰ باشد هم‌خطی ضعیف است و اگر بین ۰ تا ۶ باشد هم‌خطی وجود ندارد. همان‌طور که نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد میانگین هم‌خطی ۱/۹۹ می‌باشد که بین بازه ۰ تا ۶ بوده و این بدین معنی است که هم‌خطی بین متغیرها وجود ندارد.

نتایج آزمون بالا بیانگر آن است که پسماندهای مدل برازش شده دارای واریانس‌های همسان می‌باشند. بنابراین ضرایب برآوردی مدل از کارایی لازم برخوردار هستند. همچنین پیش از استفاده از معادله تخمین زده شده برای استنباط‌های آماری، لازم است تا به بررسی پسماندها جهت وجود یا عدم وجود خودهمبستگی پرداخته شود. بر اساس مباحث اقتصادسنجی، وجود خودهمبستگی در پسماندها منجر به تخمین‌های غلطی از خطاهای معیار و در نتیجه استنباط‌های نادرست آماری برای ضرایب معادله می‌گردد. برای اجتناب از چنین خطایی با استفاده از آزمون Lagram-Multiplier test به بررسی این مسئله پرداخته می‌شود. نتایج این آزمون در جدول ۴ قابل مشاهده است. در این آزمون فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی، با توجه به ارزش احتمال موجود در جدول،

جدول. Error! No text of specified style in document. نتایج آزمون لاگرام-مولتی پلیر خودهمبستگی

درجه آزادی	مقدار	p-value	نتیجه
(۱/۳۰)	۳۰۸/۸۱	۰/۰۰۰۰	خودهمبستگی ندارد

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۵. آزمون هم خطی

	VIF	1/VIF
بیکاری	۱/۳۸	۰/۷۲
تحصیلات	۲/۲۱	۰/۴۵
جمعیت	۱/۱۴	۰/۸۷
هزینه کل	۲/۹	۰/۳۴
درآمد کل	۲/۳۵	۰/۴۲
میانگین هم خطی	۱/۹۹	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ثابت و اثر تصادفی مواجه می‌شوید. از آزمون هاسمن برای مشخص شدن اثر ثابت و تصادفی استفاده می‌شود. در آزمون هاسمن، فرضیه صفر آن مبتنی بر تصادفی بودن خطاهای برآوردی است که نتایج آن در جدول انعکاس یافته است. نتایج بیانگر آن است که در این مورد فرضیه صفر رد نشده و اثر تصادف برای برآورد مدل مناسب است.

جدول ۷. نتایج آزمون هاسمن

مقدار	p-value	نتیجه
۱۳/۳۹	۰/۰۲	اثر تصادفی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از تخمین با استفاده از روش پانل دیتا برای پنج استان کشور در طی دوره (۱۳۸۵-۱۳۹۵) در جدول ۸ منعکس شده است.

جدول ۸. نتایج تخمین مدل به روش GLS

ضرایب	سطح احتمال	
بیکاری	-۵/۳۶	۰/۰۲
تحصیلات	-۹/۵۷	۰/۰۰
جمعیت	۸/۶	۰/۰۰
هزینه کل	۰/۰۶	۰/۰۴۵
درآمد کل	۰/۰۵	۰/۰۳۵
عرض از مبدأ	-۰/۰۹	۰/۰۴۹

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که ملاحظه می‌شود: آزمون F و احتمال صفر

در بخش داده‌های ترکیبی ابتدا باید مشخص شود که تفاوت فردی یا به اصطلاح ناهمگنی در مقاطع وجود دارد یا اینکه مقطع‌ها باهم همگن هستند؟ و برای این تخمین می‌بایست داده‌های آماری را روی هم انباشته کرد و به روش OLS معمولی (پولینگ دیتا) برآورد را انجام داد یا روش پانل دیتا مناسب است؟ با استفاده از F لیمر می‌توان وجود ناهمگنی را در بین مقاطع مشخص کرد. فرضیه صفر آماره‌ی F مبتنی بر همگن بودن مقاطع (پولینگ دیتا بودن داده‌های آماری) است. چنانچه فرضیه صفر رد شود، فرضیه‌ی مقابل آن مبتنی بر وجود ناهمگنی در بین مقاطع (پانل دیتا بودن داده‌های آماری) پذیرفته می‌شود. نتایج آزمون F لیمر در جدول ۶ انعکاس یافته است. نتایج جدول بیانگر رد شدن فرضیه صفر و وجود ناهمگنی مقاطع در سطح پنج درصد می‌باشد، و درواقع بیانگر مناسب بودن روش پانل دیتا برای برآورد مدل می‌باشد.

جدول ۶. آزمون F لیمر

درجه آزادی	مقدار	p-value	نتیجه
۱۵/۳۱	۴/۹۵	۰/۰۰۰۰	پانل

مأخذ: یافته‌های تحقیق

زمانی که مشخص شد ناهمگنی در مقاطع وجود دارد و تفاوت‌های فردی قابل لحاظ کردن است و روش داده‌های ترکیبی برای برآورد مناسب است. باید مشخص شود که خطای تخمین ناشی از تغییر در مقاطع است یا اینکه در طی زمان رخ داده است. در نحوه‌ی در نظر گرفتن چنین خطاهایی با دو اثر

موضوعات میان رشته‌ای اقتصاد و جمعیت که از تغییرات جمعیت تأثیرپذیر نبوده، تغییرات الگوی مصرف است.

هم‌زمان با تغییرات جمعیتی که در سطح ملی در سه دهه‌ی اخیر رخ داده است، کنکاشی در ویژگی‌های اجتماعی و جمعیتی مناطق شهری و روستایی از تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی و جمعیتی این مناطق حکایت دارد. تغییرات ساختار سنی عمدتاً به سبب تغییرات باروری و روندهای مهاجرت‌های روستا-شهری، تغییر در ترتیبات زندگی خانوار، کاهش مرگ‌ومیر و افزایش امید به زندگی نشان از این واقعیت دارد که مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری، تغییرات ساختاری جمعیتی سریع‌تری را تجربه کرده‌اند. این امر سبب شده است تا تأثیرپذیری متغیرهای اجتماعی و اقتصادی از تغییرات جمعیتی حتی بیشتر از مناطق شهری احساس شود. توأم با این تغییرات، تغییرات اساسی در الگوی مصرف خانوارهای روستایی و شهری فرض ارتباط تنگاتنگ میان الگوی مصرف خانوار و تغییرات جمعیتی را بیش‌ازپیش تقویت می‌کرد.

عوامل متعددی بر مصرف خانوار تأثیرگذار است که در این مطالعه تنها پنج عامل انتخاب شد و تأثیر این عوامل بر مصرف در پنج استان کشور سنجیده شده است. نتایج نشان‌دهنده این است که بیکاری و تحصیلات تأثیر منفی بر مدل دارند و با افزایش هر کدام از متغیرها مصرف نیز کاهش پیدا می‌کند البته باقی متغیرها تأثیر مثبت بر مدل داشته و باعث افزایش میزان مصرف می‌شوند.

با توجه به متغیر جمعیت که تأثیر مثبتی بر مدل داشته گویای این مطلب است که خانوارهای با جمعیت بالا مصرف بیشتری دارند و خانواده‌های با جمعیت تک نفره که عموماً سالمند-سرپرست می‌باشند، بنابراین، هرگونه سیاست‌گذاری در زمینه تخصیص منابع و اعمال اقدامات حمایتی در مناطق شهری و روستایی بایستی تغییرات ساختار ترتیبات زندگی را در نظر قرار دهد. در مورد نرخ بیکاری هم پیشنهاد می‌شود

مربوط به آن مدل پانل با اثرات تصادفی یا ثابت را در مقایسه با مدل OLS انتخاب می‌کند و آزمون هاسمن نیز رأی به مدل تصادفی می‌دهد؛ بنابراین مدل به روش تصادفی و با استفاده از پانل دیتا تخمین زده می‌شود.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود منفی بودن ضریب لگاریتم بیکاری ($-۵/۳۶$) در جدول فوق نشان می‌دهد با افزایش ۱ درصد در بیکاری، مصرف خانوار $۵/۳۶$ درصد کاهش می‌یابد. با توجه به ضریب منفی لگاریتم تحصیلات افراد می‌توان دریافت که این متغیر هم با میزان مصرف رابطه معکوس دارد، این متغیر در سطح ۹۹ درصد معنادار است. به روایتی افراد تحصیل کرده بیشتر درآمد خود را صرف پس‌انداز و سرمایه‌گذاری می‌کنند. به طوری که اگر تحصیلات ۱ درصد افزایش یابد میزان مصرف $۹/۵۷$ درصد کاهش می‌یابد.

متغیر جمعیت در سطح ۹۹ درصد معنادار است، همان‌گونه که ملاحظه می‌شود این متغیر تأثیر مثبتی بر مدل دارد و با افزایش یک درصد جمعیت باعث $۸/۶$ درصد افزایش میزان مصرف می‌شود. همچنین متغیرهای هزینه کل و درآمد کل نیز دارای رابطه مثبت با میزان مصرف هستند و با افزایش یک درصدی آن‌ها، میزان مصرف به ترتیب $۰/۰۶$ و $۰/۰۵$ درصد افزایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ایران در سال‌های اخیر تغییرات جمعیتی بی‌سابقه‌ای را تجربه کرده است که این تغییرات موجب بروز پیامدهای اقتصادی و اجتماعی بی‌شماری شده و زمینه را برای طرح موضوعات میان رشته‌ای فراهم ساخته است. هم‌زمان با تأثیرات متقابلی که بین مؤلفه‌های پویایی جمعیت و عوامل اقتصادی و اجتماعی وجود دارد، مهم‌ترین تأثیر ساختار جمعیت بر موضوعات اقتصادی و اجتماعی بر تغییرات ساختار سنی در سطح کلان و تغییرات جمعیتی خانوار در سطح خرد است. یکی از مهم‌ترین

تورم مربوط به عامل نقدینگی نبوده و نقش سایر عوامل مانند نرخ ارز و تورم انتظاری بسیار مهم هستند و بر شناسایی عوامل اثرگذار بر آن به منظور تنظیم برنامه‌های مهار تورم و دستیابی به ثبات قیمت‌ها تأکید شد. همچنین قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۵) در تحلیل عوامل مؤثر در امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی، نتایج نشان داد وضعیت امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی مطلوب نیست و عوامل اقتصادی مهم‌ترین عامل مؤثر در پایداری امنیت غذایی خانوارهای روستایی است. شهرکی و قادری (۱۳۹۸) در بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی بر مخارج سلامت خانوار نیز نتایج نشان داد که عوامل اقتصادی-اجتماعی خانوار نه تنها بر تصمیم به ورود به بازار سلامت، بلکه بر میزان خرید کالاها و خدمات سلامت و نابرابری در بخش سلامت نیز تأثیر داشتند؛ بنابراین سیاست‌ها و تمهیداتی برای بهبود وضعیت اقتصادی-اجتماعی در راستای کاهش نابرابری در بخش سلامت ضروری دانستند؛ که این مهم از طریق ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، سرمایه‌گذاری در آموزش و افزایش پوشش‌های بیمه‌ای محقق می‌گردد. همچنین در مطالعه شیری و همکاران که تأثیر یکسری عوامل را روی میزان مصرف خانوار از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۹۲ بررسی کردند به این نتیجه رسیدند که از بین عوامل اقتصادی و اجتماعی تنها میزان رشد جمعیت و نرخ مرگ‌ومیر بیشترین تأثیرگذاری را روی مصرف داشته است.

سیاست‌هایی اعمال شود که به کاهش بیکاری کمک کند. درآمد اعضای خانواده تحت تأثیر آموزش می‌باشد بنابراین، آموزش نقش مهمی در الگوهای مصرف مانند غریزه پس‌انداز و اصرار به صرف دارد. آموزش خوب همچنین بر اعضای خانواده تأثیر می‌گذارد تا الگوهای مصرف مانند هزینه‌های خود را مدیریت کنند تا از بدهی‌های غیرمولد جلوگیری کنند و خود را به پس‌انداز تشویق کنند.

در مقایسه با مطالعات صورت گرفته در این زمینه، زبیری و نادمی (۱۳۹۴) در بررسی اثر شکاف نرخ ارز بر بیکاری در اقتصاد ایران، نتیجه گرفته شد که در رژیم بیکاری بالا، شکاف نرخ ارز منجر به تشدید بیکاری در اقتصاد ایران می‌شود. همچنین، احتمال ماندن در رژیم بیکاری بالا بسیار بیش‌تر از احتمال ماندن در رژیم بیکاری پایین است که این امر ناشی از ناپایداری اشتغال در کشور است. همچنین، ضریب خالص صادرات نیز نشان می‌دهد که افزایش خالص صادرات در هر دو رژیم بیکاری بالا و پایین منجر به کاهش نرخ بیکاری می‌شود و یکی از سیاست‌های مهم اشتغال‌زایی دولت می‌تواند توسعه صادرات در کشور باشد. در مطالعه‌ای دیگر صدیقی و اسدی (۱۳۹۴) در بررسی تورم و راهکارهای مقابله با آن در ایران، آثار تورم بر کاهش رفاه خانوارها و اثرگذاری آن بر تولید و سرمایه‌گذاری بررسی شد و نتایج نشان داد که بر خلاف این که رشد نقدینگی اساسی‌ترین عامل بروز تورم در ایران شناسایی می‌شود اما صرفاً

منابع

سایر عوامل تأثیرگذار بر نرخ تورم در ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۲۳ (۷۴): ۳۳-۵۷.
میر شجاعیان، ح.، رسولی، م. ۱۳۹۵. تأثیر شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر جذب مالیات‌های مستقیم و غیر مستقیم. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۴ (۸۰): ۱۶۶-۱۴۳.

شهرکی، م.، قادری، س. ۱۳۹۸. تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی بر مخارج سلامت خانوار. مجله پی‌اورد سلامت، ۱۳ (۲): ۱۶۰-۱۷۱.
گل خندان، ا. ۱۳۹۶. جهانی‌شدن و اندازه دولت. فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۳ (۱۰): ۳۹-۶۲.
صادقی، ع.، طیبی، س. ۱۳۹۷. اثرات تحریم‌های بین‌المللی و

سهام شرکت‌های تولیدی. فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات مدیریت صنعتی، ۹ (۲۵): ۱۳۳ تا ۱۵۹.

Aziz, A., Permana, I., Alfarisi, M. 2018. FACTORS AFFECTING HOUSEHOLD CONSUMPTION PATTERN. Electronic Journal. 10: 140-156.

Imran, m., mughai, k., aneel, s., makarevice, n. 2015. Unemployment and Economic Growth of Developing Asian Countries: A Panel Data Analysis. European Journal of Economic Studies 13(3):147-160.

Manzor, M., Siddiqui, A. 2011. Impact of inflation on household consumption -a case of Pakistan International Research Journal of Finance and Economics 68:161-167.

Osuji, O. 2020. Effect of Inflation on Household Final Consumption Expenditure in Nigeria Journal of Economics and Development Studies 8(1)10.1564.

Soylu, O., Çakmak, I., Okur, F. 2018. Economic growth and unemployment issue: Panel data analysis in Eastern European Countries. Journal of International Studies, 11(1): 93-107

zeynalova Z. and mammadli m. 2020. Analysis of the Economic Factors Affecting Household Consumption Expenditures in Azerbaijan. Journal of Critical Reviews 20:7-17..

برابادی، ف.، کرباسی، ع.، رستگاری پور، ف. ۱۳۹۵. بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال بخش کشاورزی در ایران. دومین کنفرانس بین المللی پارادایم های نوین مدیریت، نوآوری و کارآفرینی، ۲۸ و ۲۹ مهر، تهران.

زبیری، ه.، نادمی، ی. ۱۳۹۴. بررسی اثر شکاف نرخ ارز بر بیکاری در اقتصاد ایران با استفاده از روش مارکوف سوییچینگ. فصلنامه برنامه ریزی و بودجه، ۲۰ (۱): ۱۰۹-۱۳۶.

شیری، م.، قاضی طباطبایی، م.، صادقی، ر.، راغفر، ح. ۱۳۹۴. بررسی نقش عوامل اجتماعی و جمعیتی در تغییرات الگوی مصرف خانوارها. نشریه محلی روستایی-شهری، ۷ (۱): ۱-۲۸.

صدیقی، ا.، اسدی، م. ۱۳۹۴. تورم و راهکارهای مقابله با آن در ایران، کنفرانس جامع و بین المللی اقتصاد مقاومتی، ۳۰ آبان، بابلسر.

قدیری معصوم، م.، رضوانی، م. ر. و چراغی، م. ۱۳۹۵. تحلیل عوامل مؤثر در امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان زنجان). فصلنامه پژوهش های روستایی، ۷ (۴): ۶۵۸-۶۷۱.

رضایی، ف.، حقیق، ه. ۱۳۹۱. شاخص تمرکز بازار صنعت و بازده

Investigating the effect of economic and social factors on household consumption

Fatemeh Rastegaripour^{1*}, Fatemeh Masahi² and Azizollah Arbabi³

Submitted: 16 August 2020

Accepted: 22 February 2021

Abstract

Changing the pattern of household consumption in Iran is one of the most important issues influencing social and economic changes. Considering the issue of allocation of limited resources of the country and the management of demographic patterns of household consumption patterns, it is important to study the changes in the pattern of consumption and the factors affecting it. The main purpose of this paper is to study the effects of population dynamics and the impact of economic factors on the patterns of rural and urban consumption patterns. In order to achieve the objectives of this paper, panel data has been used with income data and household expenses during the period of 1385-1395. The results of this study showed that the variables of unemployment and education have an inverse relationship with household consumption so that with a one percent increase in these variables, household consumption decreases by 5.36 and 9.57 percent. Also, the variables of population, income and total expenditure have a positive relationship with household consumption, so that with an increase of one percent in these variables, the amount of consumption increases by 8.6, 0.06 and 0.05 percent, respectively. According to the obtained results, it is suggested that appropriate policies be taken by the government to increase employment and increase household income.

Keywords: Economic factors, Social factors, Household consumption, Panel data

---

1 - Assistant Professor, Department of Agricultural Economic, University of Torbat Heydarieh

2 - Master's student , Department of Agricultural Economics, University of Torbat Heydarieh

3 - Department of Technology and Engineering, Payame Noor University, Iran

(*- Corresponding author Email: f.rastegaripour@torbath.ac.ir)

DOI:10.22048/rdsj.2021.244091.1869